

Η ανάδειξη της κρυμμένης ιστορικής φυσιογνωμίας του Μετσόβου και η σημασία της στη σημερινή κρίση για μια ολοκληρωμένη αναπτυξιακή στρατηγική

Ελ. Μαϊστρου, Καθηγήτρια ΕΜΠ, **Γ. Μαρίνου**, Αναπλ. Καθηγήτρια ΕΜΠ,
Μ. Μπαλοδήμου, Υποψήφια Δρ. ΕΜΠ
Αικ. Βαβάλιου, **Χρ. Γιαννέλος**, **Αν. Δαμπολιά**, **Μ.-Ελ. Δουκέρη**, **Χρ. Καρπάνου**, **Ν.
Μιχαηλίδης**, **Χρ. Μόρμορη**, **Γ. Παρασκευοπούλου**,
Ομάδα μεταπτυχιακών φοιτητών ΔΠΜΣ "Προστασία Μνημείων"
Αρχιτεκτονικής Σχολής ΕΜΠ

Περίληψη

Το Μέτσοβο έχει αποτελέσει το αντικείμενο μιας εκτεταμένης σειράς επιστημονικών ερευνών που άπτονται της γεωφυσικής, ιστορικής και ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής ταυτότητάς του, αλλά και της αναπτυξιακής του δυναμικής. Το σημαντικό ενδιαφέρον που κατ' αρχήν παρουσιάζει στους ως άνω τομείς, καθώς επίσης ο φυσικός δεσμός του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου με τη γενέτειρα του ιδρυτή του, οδήγησαν στην επιλογή της ιδιαίτερης πατρίδας του εθνικού ευεργέτη ως πεδίου μελέτης της παραδοσιακής μας αρχιτεκτονικής στο πλαίσιο του Διατμηματικού Προγράμματος "Προστασία Μνημείων" της σχολής Αρχιτεκτόνων. Ο ιδιαίτερος αρχιτεκτονικός χαρακτήρας του Μετσόβου την τελευταία εικοσαετία απειλείται σε διαρκή βάση από τις πιέσεις άμετρης συγκυριακής εκμετάλλευσης, συχνά ασύμβατης με τον πολιτιστικό και φυσικό πλούτο του τόπου, ενδεδυμένης πολλές φορές με οράματα αναπτυξιακής άνθισης. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τη γενικότερη οικονομική ύφεση που οδηγεί μια πλούσια πολιτισμικά τοπική κοινωνία σε μαρασμό, αποτέλεσαν ιδιαίτερη πρόκληση για θεωρητικό προβληματισμό, αλλά και για την αναζήτηση των δυνατοτήτων χάραξης μιας στρατηγικής που να καταρρίπτει τη βαθειά πεποίθηση ότι η διατήρηση των πολιτιστικών αγαθών, υλικών και άυλων, είναι στον αντίποδα της εξέλιξης και της ευμάρειας.

Η αναζήτηση και η ιστορική - κατασκευαστική αξιολόγηση της ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής του τόπου, σε συνδυασμό με τη μελέτη των ιστορικών πηγών, έδωσαν νέα πολύτιμα στοιχεία για την εξέλιξη της οικοδομικής ιστορίας, αλλά και του ιστού του οικισμού. Διαπιστώθηκαν οικιστικές ενότητες, ξεχωριστές τυπολογικά και χρονολογικά, και κυρίως εντοπίστηκε ο παλαιότερος πυρήνας του οικισμού και ο σταδιακός τρόπος εξάπλωσής του. Ακόμη, έγιναν παρατηρήσεις σε σχέση με την εξέλιξη του δημόσιου χώρου και των βασικών αξόνων κυκλοφορίας εμπορίου και παραγωγής.

Η ορθή ανάγνωση της αρχιτεκτονικής ιστορίας του τόπου, σε συνδυασμό με τη μελέτη της ιστορικής εξέλιξής του, είναι ο γνώμονας για τη χάραξη μιας σφαιρικής και στοχευμένης επιστημονικά στρατηγικής διατήρησης, ανάδειξης και προβολής της πολιτιστικής κληρονομιάς. Μιας πολιτιστικής κληρονομιάς υλικής, με ένα εκπληκτικό στον πλούτο του παραδοσιακό οικιστικό σύνολο, αλλά και άυλης, με το ελληνικό στοιχείο που διατηρεί έντονα και βλάχικες καταβολές και έχει να καυχηθεί για λογίους, για πλούσιους κατόχους εμπορικών οίκων στο εξωτερικό, εθνικούς ευεργέτες, δημιουργούς τοπικής τέχνης και χειροτεχνίας και τη διαχρονική γνώση παραγωγής άριστων προϊόντων κτηνοτροφίας και οικοτεχνίας. Η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς τόσο σε ιστορικό, όσο και σε αισθητικό-κατασκευαστικό αλλά και οικονομικό επίπεδο, είναι απόλυτα συνδεδεμένη με το φυσικό περιβάλλον, του οποίου η διατήρηση είναι πρωταρχικής σημασίας στη χάραξη οποιασδήποτε στρατηγικής. Εξάλλου, η ενότητα της στρατηγικής, που αφορά στην αρχιτεκτονική, συνίσταται κατ' αρχήν στην αναχαίτιση της προϊούσης αλλοίωσης του δομημένου περιβάλλοντος και του φυσικού τοπίου. Η αναχαίτιση αυτή θα επιτευχθεί με τη θωράκιση

μέσα από ένα πληρέστερο νομοθετικό πλαίσιο, αλλά κυρίως με την αποδοχή από την κοινωνία αυτής της αναγκαιότητας αυθεντικής διατήρησης του πολιτιστικού πλούτου της πατρίδας μας, με λεπτές παρεμβάσεις που δεν αλλοιώνουν και δεν πληγώνουν ανεπανόρθωτα το δομημένο και φυσικό μας πλούτο, ακολουθώντας τη σοφία μιας παραδοσιακής οικονομικής ανάπτυξης, που η κρίση διδάσκει ότι είναι πλέον συμφέρουσα στην καθημερινότητά μας, αλλά και μεγαλύτερη επένδυση για το μέλλον των παιδιών μας και της προγονικής μας κληρονομιάς.

A. Η Κρυμμένη Ιστορική Φυσιογνωμία του Μετσόβου

Το Μέτσοβο έχει αποτελέσει το αντικείμενο μιας εκτεταμένης σειράς επιστημονικών ερευνών που άπτονται της γεωφυσικής, ιστορικής και ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής ταυτότητάς του, αλλά και της αναπτυξιακής του δυναμικής. Το σημαντικό ενδιαφέρον που κατ' αρχήν παρουσιάζει στους ως άνω τομείς, καθώς επίσης ο φυσικός δεσμός του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου με τη γενέτειρα του ιδρυτή του, οδήγησαν στην επιλογή της πατρίδας του εθνικού ευεργέτη ως χώρου μελέτης της παραδοσιακής μας αρχιτεκτονικής από τους μεταπτυχιακούς φοιτητές του Διατμηματικού Προγράμματος «Προστασία Μνημείων» της σχολής Αρχιτεκτόνων. Ο ιδιαίτερος αρχιτεκτονικός χαρακτήρας του Μετσόβου την τελευταία εικοσαετία απειλείται σε διαρκή βάση από τις πιέσεις άμετρης συγκυριακής εκμετάλλευσης, συχνά ασύμβατης με τον πολιτιστικό και φυσικό πλούτο του τόπου, ενδεδυμένης, όμως, με οράματα αναπτυξιακής άνθισης. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τη γενικότερη οικονομική ύφεση που μια πλούσια πολιτισμικά τοπική κοινωνία οδηγεί σε μαρασμό, αποτέλεσαν ιδιαίτερη πρόκληση για θεωρητικό προβληματισμό, αλλά και για τις δυνατότητες χάραξης μιας στρατηγικής, που να καταρρίπτει τη βαθειά πεποίθηση ότι η διατήρηση των πολιτιστικών αγαθών, υλικών και άυλων, είναι στον αντίποδα της εξέλιξης και της ευμάρειας.

Δημιουργία και εξέλιξη του οικισμού

Η οικιστική ανάπτυξη του Μετσόβου καθορίστηκε πρωταρχικά από δύο παράγοντες, τη στρατηγική του θέση και τη γεωμορφολογία του. Η περιοχή αυτή ανέκαθεν αποτελούσε τη διάβαση της Πίνδου στον άξονα Ανατολής - Δύσης και έτσι ήταν νευραλγική για το εμπόριο, τον ανεφοδιασμό των ταξιδιωτών και των στρατευμάτων, αλλά και τη γενικότερη επαγρύπνηση για την ασφάλεια όλων αυτών των δραστηριοτήτων. Στην κομβική αυτή θέση μπορεί κατά μια ερμηνεία να οφείλεται η ονομασία του οικισμού, που αναπτύχθηκε ευρισκόμενος στο Μέσον, δηλαδή Μεσοχώριον, με πρώτο συνθετικό τον όρο «Μέτσο» και την προσθήκη του σλαβικού «όβο»¹. Ο οικισμός που αναπτύχθηκε στο πλαίσιο αυτών των δραστηριοτήτων, για τους παραπάνω λόγους εξασφάλιζε στον πληθυσμό του προνόμια από την κεντρική διοίκηση ήδη από τους βυζαντινούς χρόνους και αργότερα από την Πύλη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Τα προνόμια οδήγησαν στην ανάπτυξη του τόπου η οποία καταγράφεται τουλάχιστον από τον 17ο αιώνα² και φθάνει έως τις αρχές του 20ού αιώνα, αλλά και μεταπολεμικά με τις δραστηριότητες ευεργεσίας των πλούσιων Μετσοβιτών.

¹ Η ονομασία «Μέτσοβο» απαντά σε επιγραφή υπερθύρου του έτους 1834, βλ. Γ. Πλατάρης-Τζίμας, *Κώδικας Διαθηκών, Μείζονες και Ελάσσονες ευεργέτες Μετσόβου*, τόμος Γ, (εκδ. Νομαρχιακής αυτοδιοίκησης Ιωαννίνων και Μετσόβου), Μέτσοβο- Αθήνα 2004, σ. 75.

² Μ. Τρίτος, Τα σωζόμενα φερμάνια των προνομίων του Μετσόβου, *πρακτικά Α' συνεδρίου Μετσοβίτικων σπουδών*, (εκδ. Αζήλα), Μέτσοβο 28-30 Ιουνίου 1991, Αθήνα 1993, σ. 397.

Τα προνόμια που χορήγησαν ο Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος (913-959) και ο Ανδρόνικος Παλαιολόγος (1328-1341)³ δεν μπορεί παρά να απευθύνονταν σε μια οργανωμένη κοινωνία με συγκεκριμένη οικιστική εγκατάσταση και βεβαίως όχι σε νομαδικές μετακινούμενες ομάδες κτηνοτρόφων, που δραστηριοποιούνταν από παλαιότερων χρόνων στην περιοχή ή σώματα περιφρούρησης του περάσματος. Σύμφωνα με τα παραπάνω, θα πρέπει να υπήρχε βυζαντινός οικισμός η μορφή, η ακριβής θέση και η έκταση του οποίου δεν έχουν διαπιστωθεί. Σε κάθε περίπτωση, ο οικισμός στη θέση αυτή υπήρχε τουλάχιστον από τον 15ο αιώνα, αφού μαρτυρείται η ανακαίνιση της μεγάλης εκκλησίας του χωριού, της Αγίας Παρασκευής (Εικόνα 1, Ε1), το 1511⁴, η οποία το πιθανότερο είναι ότι προϋπήρχε κατά τους βυζαντινούς χρόνους. Η ανάπτυξη συνεχίστηκε με τα προνόμια που παραχώρησαν ο Σουλτάνος Μουράτ Β΄ το 1430 και ο Σουλτάνος Μεχμέτ Δ΄ το 1659, έως την κατάργησή τους το 1795 από τον Αλή πασά. Η παρακμή συνεχίστηκε και μετά την απελευθέρωση, έως την παρέμβαση με την πλουσιοπάροχη προσφορά των ευεργετών από την περίοδο του μεσοπολέμου και την Ίδρυση του Ιδρύματος Τοσίτσα το 1948.

Ο οικισμός υπέστη μεγάλη καταστροφή κατά την πυρκαγιά του 1854, μετά τη βίαιη καταστολή της επανάστασης του Γρίβα κατά των Τούρκων. Λίγο αργότερα, το 1868, πραγματοποιήθηκε η ανέγερση του οθωμανικού φρουρίου, το οποίο κατεδαφίστηκε το 1912 με την απελευθέρωση της Ηπείρου και την προσάρτησή της στο Ελληνικό κράτος και διαμορφώθηκε στα ερείπιά του χαμηλός λόφος και πλατεία κατά τη ΒΔ πλευρά του, με τη χορηγία των Μιχαήλ Τοσίτσα - Ευάγγελου Αβέρωφ. Είναι πολύ πιθανό ότι το φρούριο της ύστερης οθωμανικής περιόδου, του β΄ μισού του 19ου αιώνα, κτίστηκε στη θέση παλαιότερου οχυρού ή διοικητικής έδρας, δεν αποκλείεται των βυζαντινών χρόνων. Στην περίπτωση αυτή η χωροθέτηση του κέντρου της κοσμικής εξουσίας σχετιζόταν αυτονόητα με έξαρση του εδάφους και με τη δυνατότητα συνολικής εποπτείας του οικισμού, στα νότια του κεντρικού ρέματος, που διασχίζει τον οικισμό κατά τη διεύθυνση Δύσης - Ανατολής, με τα σπίτια να απλώνονται χαμηλότερα. Έτσι, κατά τις συνήθειες δομές η κοσμική εξουσία θα βρισκόταν σε άμεση συνάφεια με την εκκλησιαστική, αφού η μητρόπολη του Μετσόβου, η Αγία Παρασκευή, ιστορικά τεκμηριωμένη ως η πρωιμότερη και σπουδαιότερη εκκλησία, είναι στην ίδια περιοχή, κατά τη βόρεια πλευρά του κεντρικού ρέματος και της σημερινής πλατείας. Η διενέργεια ανασκαφικών εργασιών θα μπορούσαν να εμπλουτίσουν όχι μόνο την ιστορία του Μετσόβου, αλλά και την οικοδομική εξέλιξή του.

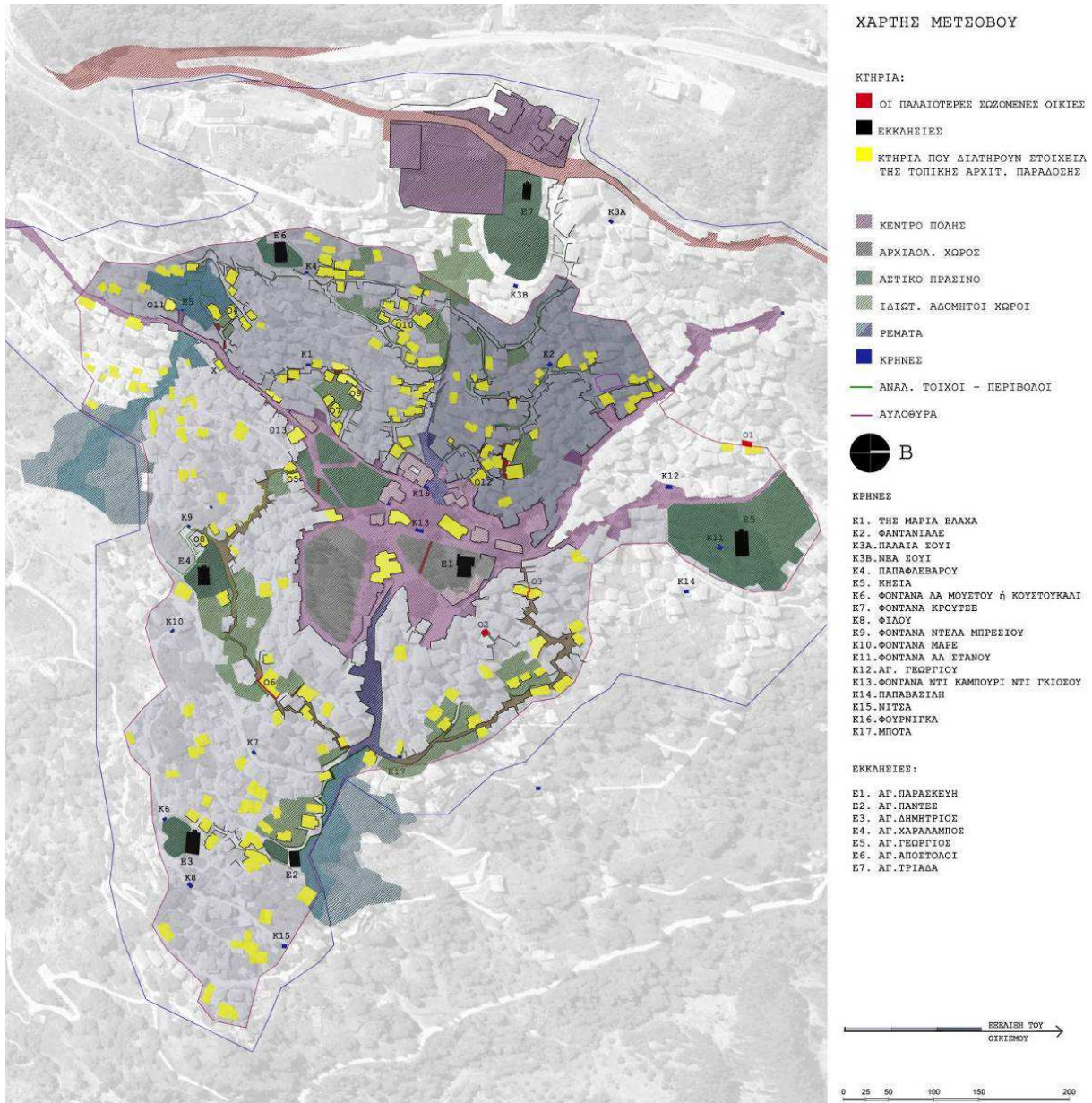
Ο ιστός του οικισμού

Η οδός Τζουμάκα (Τσιουμάγκα) βρίσκεται στα ΝΔ της πλατείας και είναι παράλληλη προς τις υψομετρικές καμπύλες με διεύθυνση Β - Ν. Είναι ο κύριος δρόμος του οικισμού, σήμερα και το γεγονός ότι κατέληγε στο οθωμανικό φρούριο υποδηλώνει ότι αποτελούσε τουλάχιστον από το 1868 και εξής την κύρια αρτηρία, που συνέδεε το Μέτσοβο με το υπερτοπικό δίκτυο επικοινωνιών (και σήμερα με την Εγνατία οδό). Ο κύριος αυτός άξονας εκτείνεται και πέραν της πλατείας, διακλαδιζόμενος ως οδός Αβέρωφ και Τοσίτσα, με ένα τμήμα προς τα βόρεια, που διέρχεται δυτικά του Αγίου Γεωργίου και ένα τμήμα με κατεύθυνση ΒΔ. Στα δυτικά του Αγίου Γεωργίου (Εικόνα 1, Ε5), κάτω από την περιοχή όπου το έδαφος παρουσιάζει κατακρήμνιση υπάρχει, όπως θα δούμε στη συνέχεια, ένα από τα παλαιότερα οικιστικά σύνολα του Μετσόβου (Εικόνα 1, Ο1), ενώ ΒΔ υπάρχει μια συγκέντρωση

³ Ιστορικό αρχείο Μετσόβου, <http://opencontent.gr/imtii/pdf/metsobolow.pdf>

⁴ Ε. Αβέρωφ, *Η Αγία Παρασκευή του Μετσόβου*, Αθήνα 1972.

παραδοσιακών μικρών σπιτιών. Σε αεροφωτογραφία του 1945⁵ η περιοχή αυτή με τη διακλάδωση της κεντρικής αρτηρίας δεν φαίνεται να έχει πυκνή οίκηση. Επομένως, δεν είναι σαφές αν υπήρχε παλαιό πυκνό τμήμα του οικισμού που καταστράφηκε στην πυρκαγιά του 1854 και απέμεινε από αυτό ένα μόνο σύνολο (Εικόνα 2 α,β, Ο1- Εικόνα 1) ή τα κτίριά του αποτελούν παλαιά διάσπαρτη εγκατάσταση, πάνω από τον Άγιο Γεώργιο, οπότε η περιοχή έλαβε την ουσιαστική της ανάπτυξή της το β' μισό του 20ου αιώνα.

Εικόνα 1. Χάρτης Μετσόβου. Ιστορική εξέλιξη και αρχιτεκτονική ανάλυση. Απεικόνιση ερευνητικών στοιχείων από την ομάδα μεταπτυχιακών φοιτητών, πάνω σε ορθοφωτογραφία της εταιρείας Εθνικό Κτηματολόγιο και Χαρτογράφηση Α.Ε.

Foto 1. Map of Metsovo. Historical evolution and architectural analysis. Research depiction by the post graduate student group, on an orthophoto from the National Cadastre and Mapping Agency S.A.

⁵ Γ.Υ.Σ , κωδικός φωτογραφίας 01010004, αεροφωτογραφία ασπρόμαυρη σε μεγέθυνση παλαιού αρχείου 1938-1960

Εικόνα 2. Οικία (Εικόνα 1-01) ΒΔ Αγίου Γεωργίου
Foto 2. House (F. 1-01), NW of Aghios Georgios

Η σημασία της οδού Τζουμάκα ως εμπορικού άξονα από το β' μισό του 19ου αιώνα και εξής υποδηλώνεται από παλαιά κτίρια, τα οποία σε μεγάλο βαθμό σώζονται ακόμη, όπως το χάνι (Εικόνα 3 α, β, X- Εικόνα 1) που τοποθετείται πιθανότατα στο τέλος του 19ου (οπωσδήποτε μετά την πυρκαγιά, διότι λόγω της ευτέλειας των υλικών του θα είχε καταστραφεί), καθώς επίσης και διώροφα κτίρια με καταστήματα στο ισόγειο (Εικόνα 4). Παλαιότερη απεικόνιση του δρόμου με επιμελημένες προσόψεις από ξύλινα στοιχεία όπως αετώματα, πάγκους για τους περαστικούς και λιθόστρωτο παρουσιάζεται σε παλαιότερες φωτογραφίες⁶. Η προέκταση του κύριου άξονα προς τα βόρεια είχε συντελεσθεί ήδη στο τέλος του 19ου αιώνα, αφού στην περιοχή της μητρόπολης χωροθετήθηκαν τα κοινωφελή κτίρια του οικισμού, δωρεές των πλούσιων οικογενειών του, το *Ορφανοτροφείο* του Γεωργίου Τούλλη, που γκρεμίστηκε και ξανακτίστηκε και το *Γεροντοκομείο*, του 1878, με χορηγία του ευεργέτη Τσιουμάγκα, που έγινε αργότερα δημαρχείο. Να σημειωθεί ότι η παιδεία που είχε αποτελέσει μέριμνα της κοινότητας, ήδη από το 1700, λειτούργησε αρχικά στην ίδια περιοχή, σε παλιά κελιά στον αυλόγυρο της Αγίας Παρασκευής, με την ίδρυση του *Ελληνοδιδασκαλείου του Μετσόβου*⁷. Η κύρια αυτή αρτηρία προσέδωσε τη σημερινή εικόνα του οικισμού, που παρουσιάζεται διηρημένος σε δύο μεγάλες ενότητες το Άνω και το Κάτω Μέτσοβο. Από το 1912, μαζί με τη διαμόρφωση της πλατείας στο κέντρο, ο άξονας αποτέλεσε έναν σαφώς προσδιορισμένο δημόσιο χώρο στην καρδιά του οικισμού. Παρενθετικά αναφέρεται ότι σήμερα το κέντρο του οικισμού και η κύρια αρτηρία του συγκεντρώνουν σχεδόν αποκλειστικά τουριστικές εγκαταστάσεις και η έμφαση της οικοδομικής δημιουργίας των ευεργετών στην παράδοση και την τοπική οικονομία δεν αποτυπώνεται πλέον στην εικόνα του Μετσόβου.

Ωστόσο, με εξαίρεση το κέντρο του, ο οικισμός παραμένει στη δομή του συμπαγής και ενιαίος και, παρά το γεγονός ότι έχει υποστεί μεγάλες αλλοιώσεις στη μορφή του, διατηρεί ακόμη την ανάμνηση μια ενιαίας αρχιτεκτονικής έκφρασης και μέσα σε αυτή, σε συνδυασμό με τις πηγές, θα μπορούσε κανείς ακόμη να διακρίνει μια εικόνα πολύ πιο πλούσια από την

⁶ Το αριστερό ισόγειο κτίριο της εικόνας 4 ήταν αρχικά διώροφο, βλ. Β. Χαρίσης, Μέτσοβο, *Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική Θεσσαλία- Ήπειρος* (εκδ. Μέλισσα), Αθήνα 1988, εικ. 22. Αντίστοιχη απεικόνιση του δρόμου των μέσων του 20^{ου} αιώνα, βλ. Κ. Μπαλάφας, *Το Μέτσοβο*, Αθήνα 2005, σ. 70

⁷ Η επίσημη άδεια λειτουργίας του, δόθηκε το 1759 από τις Τουρκικές αρχές και το Πατριαρχείο με παρέμβαση της αρχοντικής οικογένειας των Στάνων και λειτούργησε έως το 1882 που καταστράφηκε από τους Τούρκους. Α. Χατζημιχάλη, *Οι εν τω Ελληνοσχολείω Μετσόβου διδάξαντες και διδαχθέντες*, Ν. Ιωαννίνων 1940, σ.3-20 καθώς και <http://www.zosimaia.gr/?page=article&id=78>

σημερινή ομογενοποιημένη, και εν πολλοίς εκμοντερνισμένη/εκσυγχρονισμένη, και να αναπλάσει μια πολύ πιο σύνθετη οικοδομική ιστορία.

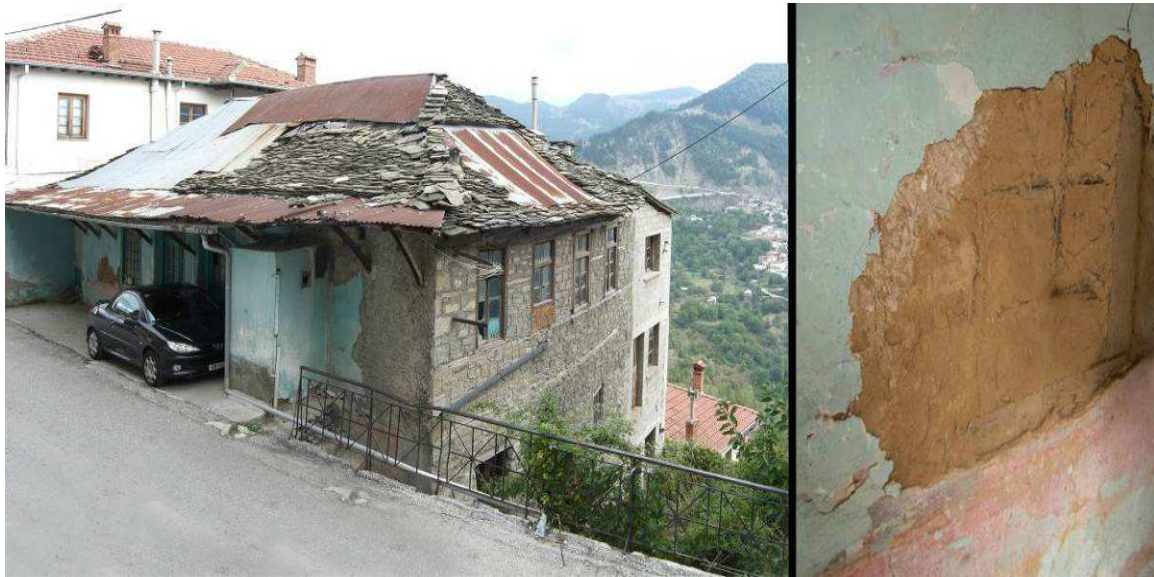
Ο οικισμός στην πρωταρχική του χωροθέτηση ακολούθησε τα κυρίαρχα φυσικά στοιχεία της τοποθεσίας, τις έντονες κλίσεις και τα τρία μεγαλύτερα ρέματα, που είχαν πορεία κάθετη στις υψομετρικές καμπύλες και χύνονταν στον Μετσοβίτικο ποταμό στην κάτω, ανατολική περιοχή και η διάταξη των κτισμάτων εντάχθηκε στο ανάγλυφο του βουνού. Οι περιηγητές W. M. Leake και F. Rouqueville αναφέρουν ότι το Μέτσοβο ήταν κτισμένο σε επίπεδα, χωρισμένο σε δύο μαχαλάδες από μια χαράδρα, στο βάθος της οποίας κυλούσε ένα ποτάμι, με γεφύρι. Ο βόρειος (ΒΔ στην πραγματικότητα) και μεγαλύτερος λεγόταν «προσήλιο» γιατί το χτυπούσε ο ήλιος, ενώ ο νότιος (ΝΑ στην πραγματικότητα) λεγόταν «ανήλιο», γιατί σκιαζόταν από το βουνό πάνω στο οποίο βρίσκεται⁸. Οι δύο αυτές οικιστικές ενότητες διακρίνονται στην εγγάρακτη απεικόνιση, από το έργο του περιηγητή H. Holland⁹ του 1812-1813 (Εικόνα 5). Η βόρεια ενότητα στην άνω πλευρά της απεικόνισης λούζεται από το φως και ταυτίζεται με το σημερινό Μέτσοβο, ενώ η νότια βρίσκεται στη σκιά και πρόκειται για το σημερινό χωριό Ανήλιο.

Στην απεικόνιση του Holland⁹ από την προσηλιακή ενότητα, δηλαδή το σημερινό Μέτσοβο, παρουσιάζεται η πλευρά στα νότια του κεντρικού ρέματος και η κατακρήμνιση του εδάφους στα νότια του οικισμού. Ακόμη, με τρούλο σημειώνεται εκκλησία και στα αριστερά της σημειώνεται πλάτωμα. Το ασυνήθιστο γεγονός ύπαρξης ενός τόσο ομαλά διαμορφωμένου εδάφους μέσα στον ορεινό όγκο, αλλά και διατήρησής του ως αδόμητου χώρου, υποδηλώνει ότι θα πρέπει εκεί να βρισκόταν παλαιότερα (πριν το 1812) δημόσιο κτίριο και έτσι πολύ πιθανά ήταν η θέση παλαιού διοικητικού κέντρου (ίσως κάστρου). Η συγκεκριμένη εκκλησία πρέπει να είναι η σπουδαιότερη του οικισμού, με συμβολική απεικόνιση, αφού προβάλλεται με τον χαρακτηριστικό τρούλο και μάλιστα εμφανίζεται μέσα στη νότια άποψη του οικισμού, ενώ κανονικά δεν φαινόταν από τη συγκεκριμένη οπτική γωνία του ιχνογράφου. Οι άλλοι ναοί εμφανίζονται ως απλές βασιλικές με σταυρό. Επάνω, εικονίζονται οι Άγιοι Απόστολοι (Εικόνα 1 και 5 Ε6), κάτω από τη Μητρόπολη (Εικόνα 1 και 5 Ε1) ο Άγιος Χαράλαμπος (Εικόνα 1 και 5 Ε4) και ακόμη χαμηλότερα ο Άγιος Δημήτριος (Εικόνα 1 και 5 Ε3). Τέλος, μια γραμμή κυπαρισσιών στα δεξιά της απεικόνισης, που δείχνει αγροτικό δρόμο, προς την ύπαιθρο χώρα, πρέπει να αντιστοιχεί στη βόρεια πλευρά του κεντρικού σημερινού άξονα του Μετσόβου. Στη δυτική και κυρίως τη ΝΔ περιοχή του οικισμού στην απεικόνιση αυτή διακρίνονται λίγα κτίρια, χωρίς την πύκνωση που υπάρχει σήμερα και επομένως η ανάπτυξη της περιοχής θα πρέπει να συντελέστηκε πιθανότατα από το β' μισό του 19ου αιώνα. Έτσι, σύμφωνα με τις ανωτέρω παρατηρήσεις προκύπτουν δύο πολύ ενδιαφέροντα συμπεράσματα· συνάγεται ότι ο πρωταρχικός οικιστικός πυρήνας βρισκόταν στο κατώτερο ανατολικό τμήμα του σημερινού οικισμού, πολύ κοντά στο Μετσοβίτικο ποταμό. Ακόμη, οι περιηγητές αναφερόμενοι στους δύο μαχαλάδες του οικισμού εννοούν τις δύο οικιστικές ενότητες κατά τις δύο πλευρές του Μετσοβίτικου ποταμού (Ινάχου), με αποτέλεσμα στον αρχικό οικισμό να περιλαμβάνεται στην παλαιά δομή του και το σημερινό χωριό Ανήλιο. Ο W. M. Leake αναφέρει ότι και στους δύο μαχαλάδες υπήρχαν 700 σπίτια και ο F. Rouqueville 1100 οικογένειες, αριθμός αρκετά εντυπωσιακός, που δεν συνάδει με την περιορισμένη έκταση κατοίκησης, η οποία δεικνύεται στην αριστερή, άνω πλευρά της απεικόνισης του Holland και θα μπορούσε να είναι πραγματικός αν

⁸ Φ. Πουκεβίλ, *Ταξίδι στην Ελλάδα: Ηπειρος*, Αθήνα 1994, σ.357-359 και W. M Leake, *Travels in Northern Greece, vol. 1*, Λονδίνο, 1835, σ. 294-295

⁹ Από το έργο του περιηγητή H. Holland, *Travels in the Ionian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia etc. During the years 1812 and 1813*, Λονδίνο 1815.

συμπεριλάβουμε και τον δεύτερο μαχαλά, αυτόν του Ανηλίου, όπως αναφέρεται σε επίσημο έγγραφο του 1674 της τουρκικής διοίκησης¹⁰.

Εικόνα 3. Χάνι (Εικόνα 1-Χ) στην οδό Τζουμάκα. α. Γενική άποψη. β. Διαχωριστικός τοίχος
Foto 3. Chani (F. 1-X) on Tzoumaka street. a. General view. b. Separating wall

Εικόνα 4. Οδός Τζουμάκα
Foto 4. Tzoumaka street

¹⁰ Σύμφωνα με αυτό, στη βλαχική διάλεκτο το χωριό Ανήλιο και το σημερινό Μέτσοβο ονομάζονται Kiare και Sourinou δηλαδή ανήλιαγο και προσηλιακό μέρος αντίστοιχα. Στο ίδιο έγγραφο αναφέρεται ότι το Ανήλιο αποτελούσε τον έναν από τους δύο μαχαλάδες του Μετσόβου, βλ. άρθρο του Ανηλιώτη δημοσιογράφου Φώντα Χήτα, <http://anilio-metsonou.weebly.com/tau972-chiomegarhoiota972-mualphasigmaf.html> και Γ. Πλατάρης, *Το σημειωματάριο ενός Μετσοβίτη, 1871-1943*, Αθήνα 1972, σ. 6-8 και σ. 257

Εικόνα 5. Απεικόνιση Μετσόβου από H. Holland (1812)

Foto 5. Depiction of Metsovo by H. Holland (1812)

Με την αλλαγή της απασχόλησης πολλών κατοίκων, που οδήγησε σε μια υπερτοπικής σημασίας οικονομία και έφερε την ευμάρεια, ο οικισμός πύκνωσε και επεκτάθηκε κυρίως προς τα δυτικά και τα ΝΔ και η εικόνα του αποκρυστάλλωσε έναν καινούργιο χαρακτήρα στη σύνθεση του ιστού, στη δημιουργία αξιόλογων κτιρίων, αρχοντικών και στέγασης των κοινών και παγίωσε τυπολογικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά σε ότι αφορά την κατοικία, προβάλλοντας την ιδιαίτερη αρχιτεκτονική εικόνα του, με στοιχεία της τοπικής αρχιτεκτονικής, την κοινή κατασκευαστική έκφραση της οθωμανικής αυτοκρατορίας, αλλά και ενός βίου με καταβολές εν πολλοίς αστικές. Όμως, η έντονη οικοδομική δραστηριότητα των τελευταίων χρόνων επέφερε μεγάλες αλλαγές τόσο στον ιστό με την πλήρωση των κενών οικοπέδων όσο και στην αρχιτεκτονική με την εισαγωγή ξένων μορφών και υλικών σε σχέση με τα παραδοσιακά.

Σε ότι αφορά τον ιστό μπορεί κανείς σήμερα να διακρίνει ότι στην ανατολική περιοχή, στο Κάτω Μέτσοβο, διατηρούνται πλάι στα ρέματα και τα αγροτικά μονοπάτια προς την ύπαιθρο, οι μικρές οικιστικές ενότητες/γειτονιές των αγροτών, εργατών και τεχνιτών. Πρόκειται για μια περιοχή με μεγάλες, ελεύθερες εκτάσεις, ανάμεσα στα κτίσματα, για καλλιέργεια (Εικόνα 1). Η περιοχή, που σήμερα μοιάζει ως η εξοχική πλευρά του οικισμού, ήταν ο αρχικός πυρήνας του, με αγροτική κυρίως οικονομία. Η ύπαρξη κοντά στον Μετσοβίτικο ποταμό των πλέον εύφορων εκτάσεων, αλλά και του παλαιού μύλου του Γκούρα, του 18ου αιώνα, επιβεβαιώνει ότι η περιοχή αυτή αποτελούσε την αρχική, οικιστική εγκατάσταση.

Έτσι, στη θέση του οθωμανικού κάστρου, του 1868, στο κέντρο του σημερινού Μετσόβου, αν προϋπήρχε οχύρωση-διοικητική έδρα, τότε αυτή θα δέσποζε του πρώτου οικισμού, όπως συνάδει με τις μεσαιωνικές οχυρές συγκροτήσεις και το Άνω Μέτσοβο, δηλαδή η σημερινή δυτική περιοχή, δεν αποτελεί παρά μια μεταγενέστερη επέκταση. Στο άνω μέρος της απεικόνισης του H. Holland (Εικόνα 5) στη ΝΔ περιοχή υπάρχει μια αραιή οικιστική εγκατάσταση, το πιθανότερο της ομάδας εκείνων των μεγάλων κτηνοτρόφων, από την οποία προήλθαν κάποιες από τις γνωστότερες μετσοβίτικες οικογένειες, που κατηύθυναν τη δραστηριότητά τους με οργανωμένο τρόπο στην τυροκομία και την υφαντουργία, αλλά και στο εμπόριο δημιουργώντας μια νέα, εύπορη τάξη, με την εξασφάλιση προνομίων και επέκταση των εμπορικών δραστηριοτήτων τους και στο εξωτερικό από τον 19ο αι. και εξής.

Έτσι, εδώ βρίσκουμε ικανή συγκέντρωση αρχοντικών και έναν ιστό περισσότερο πυκνοδομημένο από ότι στην ανατολική, κάτω περιοχή. Η μεταγενέστερη ανάπτυξη της περιοχής από μια πλέον εύπορη τάξη, εξάλλου, συνάδει και με τα καλύτερα γεωλογικά χαρακτηριστικά της εδαφικής ευστάθειας, σε αντίθεση με τη ΒΑ περιοχή, όπου σύμφωνα με μελέτες έχουν διαπιστωθεί καθιζήσεις¹¹.

Η εικόνα της αρχιτεκτονικής σχετίζεται με την κοινωνική-οικονομική εξέλιξη του οικισμού ανά περιοχές. Όμως, η εκτεταμένη καταστροφή του 1854, κατά την οποία αναφέρεται ότι καταστράφηκαν 400 σπίτια, περιορίζει τη δυνατότητα ασφαλούς μελέτης κυρίως στη μετέπειτα από αυτήν εξέλιξη του οικισμού. Παρόλα αυτά, με την παρούσα έρευνα, που πραγματοποιήθηκε επιτόπου, διαπιστώθηκαν στοιχεία από την παρατήρηση των διαφόρων ομάδων κτιρίων που οδηγούν σε νέα συμπεράσματα για την αρχιτεκτονική εικόνα και της προγενέστερης περιόδου, αλλά και της εξέλιξης του ιστού του οικισμού.

Το νερό και οι κρήνες

Το νερό ήταν ένα αγαθό καθοριστικό για τη συγκρότηση, τη λειτουργία και την εξέλιξη του οικισμού, που εξαρχής αναπτύχθηκε δίπλα σε ρεματιές και αποτελούσε σύμβολο γοήτρου για την κοινότητα, αλλά και τους ιδιώτες δωρητές και κατόχους παροχής του. Εξάλλου, το θέμα της υδροδότησης και των υδάτινων πόρων ήταν αντικείμενο κοινοτικής μέριμνας με εντεταλμένους υπαλλήλους, όπως ο "Φροντιστής των υδάτων της Ηπείρου", οι "σουλειτζίδες" και "σουλταρέσι"¹². Κάθε ενότητα - γειτονιά, στον 19ο αιώνα, εκτός από την ενοριακή εκκλησία της, είχε δημόσιες κρήνες για την εξυπηρέτηση των νοικοκυριών. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις, υπήρχαν σημαντικά αρχοντικά, όπως της οικογένειας Αβέρωφ, που είχαν εξασφαλίσει την ύπαρξη πηγής μέσα στην ίδια την ιδιοκτησία. Οι κρήνες, τριάντα περίπου σήμερα, παρά το ότι πολλές από αυτές έχουν κατά καιρούς ανακατασκευαστεί, είναι μια ομάδα κτιρίων χρονολογημένων και με κτητορικές επιγραφές. Έτσι, είναι σημαντικά στοιχεία για την παρακολούθηση της χρονολογικής και χωρικής εξέλιξης του οικισμού.

Στην περιοχή πάνω από την πλατεία, η κρήνη της Μαρίας Βλάχα (Εικόνα 1 Κ1) κτίστηκε το 1900 και οι υπόλοιπες κρήνες είναι του 19ου αιώνα. Η κρήνη Φαντανιάλε (Εικόνα 1 Κ2) στην περιοχή του αρχοντικού Αβέρωφ, κτίστηκε στις αρχές του 19ου αιώνα και ανακατασκευάστηκε το 1873. Στα βόρεια της Αγίας Τριάδας η κρήνη Παλαιά Σούι (Εικόνα 1 Κ3Α) κτίστηκε επίσης τον 19ο αιώνα, ενώ στα ανατολικά του ναού κτίστηκε στα μέσα του 20^{ου} αιώνα η Νέα κρήνη Σούι (Εικόνα 1 Κ3Β). Στην περιοχή των Αγίων Αποστόλων η κρήνη Παπαφλεβάρου (Εικόνα 1 Κ4) χρονολογείται το 1850 και η κρήνη Κήσια (Εικόνα 1 Κ5) το 1861, κοντά στο σπίτι του Σ. Μπότσαρη. Αντίθετα, στο Κάτω Μέτσοβο βρίσκονται οι παλαιότερες κρήνες του οικισμού. Στα ΝΔ της εκκλησίας του Αγίου Δημητρίου βρίσκεται η κρήνη Φοντάνα λα Μούστου ή Κουστουκάλι (Εικόνα 1 Κ6), που χρονολογείται από τους βυζαντινούς χρόνους, τον 13ο αιώνα και ανακατασκευάστηκε γύρω στα 1800, υποδηλώνει

¹¹ Βλ. Ν. Φυτρολάκης, Μ. Αντωνίου (1995): *Η γεωλογία και τα τεχνικογεωλογικά προβλήματα της ευρύτερης περιοχής Μετσόβου*. «Πανεπιστημιακές εκδόσεις ΕΜΠ», Αθήνα 1998. Ν. Φυτρολάκης, Μ. Αντωνίου (1998): *Τεχνικογεωλογικές συνθήκες και τεχνικογεωλογική χαρτογράφηση Δήμου Μετσόβου*, (εκδ. ΜΕΚΔΕ/ΕΜΠ), Αθήνα 2001. Ν. Βοτσόγλου (2003), *Έκθεση τεχνικογεωλογικής εξέτασης κατολισθητικών φαινομένων στην περιοχή του Δ. Μετσόβου του νομού Ιωαννίνων*, (εκδ. ΠΓΜΕ). Επίσης σε μαρτυρίες κατοίκων των τελευταίων 60-70 χρόνων, γίνεται λόγος για προβλήματα καθιζήσεων στις περιοχές του Αγίου Δημητρίου, του Αγίου Χαραλάμπους, της Αγίας Παρασκευής και του Αγίου Γεωργίου. Ενδεικτικά αναφέρεται η πληροφορία ότι το 1963 στην περιοχή του Αγ. Δημητρίου κατέρρευσαν δύο σπίτια και το δημοτικό σχολείο.

¹² Από την τούρκικη λέξη για το νερό, su. Σχετικά με τις κρήνες βλ. Δ. Μαρίτσα, *Η αρχιτεκτονική των κρημών της Ηπείρου την περίοδο της Τουρκοκρατίας*, Διδακτορική διατριβή στη σχολή αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, Αθήνα 2009. Φ. Μπαλαμώτη, *Οι βρύσες του Μετσόβου από τον 18^ο αιώνα μέχρι σήμερα*, (εκδ. Κυριακίδη), Θεσσαλονίκη 1989. Γ. Πλατάρης-Τζίμας, ο.π., τόμος Β, σ.132, 161-162, 186, 223, 227 και ερευνητικό πόνημα της περιβαλλοντικής ομάδας του Γενικού Λυκείου Μετσόβου, *Κρήνες του Μετσόβου*, Μέτσοβο 1997.

ότι η περιοχή αυτή είναι ίσως η παλαιότερη του οικισμού, στους κατοίκους του οποίου είχαν εκχωρηθεί προνόμια από τους αυτοκράτορες του Βυζαντίου. Στα ΒΔ του Αγίου Δημητρίου κτίστηκε το 1615 η Φοντάνα Κρούτσε ή του Σταυρού (Εικόνα 1 Κ7) και στα ανατολικά της εκκλησίας η πηγή Φίλου του 1710 (Εικόνα 1 Κ8). Λίγο ψηλότερα, πάλι στην περιοχή του Κάτω Μετσόβου, στην περιοχή του Αγίου Χαραλάμπους, βρίσκεται στα δυτικά του η Φοντάνα ντι λα Μπρέσου ή βρύση του Μπρέσιου (Εικόνα 1 Κ9), επίσης του 1710 και στα ανατολικά της εκκλησίας η Φοντάνα Mare (Εικόνα 1 Κ10), του 1804. Στη γειτονιά του Αγίου Γεωργίου στα νότια της εκκλησίας η κρήνη Στάνου ή Φαντάνα αλ Στάνου (Εικόνα 1 Κ11) χρονολογείται το 1707. Η πρώτη δεκαετία του 18^{ου} αιώνα έχει να επιδείξει κοινωνικό έργο στον οικισμό και συνεπώς οικονομική ανάπτυξη, με την ανέγερση τριών κρηνών στη ΝΑ περιοχή. Στα δυτικά της εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου υπάρχει ομώνυμη κρήνη (Εικόνα 1 Κ12), του 1776, που ανακατασκευάστηκε το 1889, με χορηγία του Γ. Αβέρωφ. Στο κέντρο της πλατείας η κρήνη Φλόκα ή Κάτω Κεντρική ή Φοντάνα ντι Κάμπουρι ντι Ντιγκιόσου (Εικόνα 1 Κ13) ανήκει στον 17ο αιώνα και ανακατασκευάστηκε το 1747.

Η χωροθέτηση και η χρονολόγηση των κρηνών, υποδηλώνουν ότι το παλαιότερο, αν και όχι με απόλυτη βεβαιότητα το μοναδικό αρχικό τμήμα του οικισμού, βρισκόταν στα ανατολικά της σημερινής πλατείας και ακολούθως στα ΒΑ της. Η περιοχή στα δυτικά δεν αποκλείεται ότι είχε αρχίσει να σχηματίζεται γύρω στα 1800, όπως δείχνει η απεικόνιση του Holland (1812). Το 1850, λίγο πριν από την καταστροφή, μια εποχή οικονομικής άνθισης οδήγησε σε νέα έργα για την υδροδότηση του οικισμού με κρήνες όπως αυτή του Παπαφλεβάρου στο Άνω Μέτσοβο και συμπληρώθηκε η υδροδότηση στο Κάτω Μέτσοβο με την κρήνη Παπαβασίλη (Εικόνα 1 Κ14) στην περιοχή του Αγίου Γεωργίου και την κρήνη Νίτσα (Εικόνα 1 Κ15) στα νότια των Αγίων Πάντων. Το 1858, μετά την καταστροφή του Γρίβα, κτίστηκε στο κέντρο του οικισμού μια ακόμη κρήνη, η Πάνω Κεντρική ή του Δημαρχείου ή Φουννίγκα (Εικόνα 1 Κ16). Την ίδια χρονιά κτίστηκε η κρήνη Τσερνίτζι στην περιοχή του Αγίου Δημητρίου και λίγο μετά από το 1850 η κρήνη Μπελάλη ή Μπιρμπίτσιου και το 1855 η κρήνη Ντράη στον μαχαλά Ντράη, πάνω στον μεγάλο άξονα, όπου εικάζεται ότι βρισκόταν το τουρκικό τελωνείο¹³. Ακόμη, το 1872 κτίστηκε η κρήνη Μπότα.

Εκκλησίες

Η ιστορία των εκκλησιών του οικισμού, δεν προσφέρει ιδιαίτερες πληροφορίες για την εξέλιξή του, αφού το μόνο σίγουρο στοιχείο είναι ότι ο μητροπολιτικός ναός της Αγίας Παρασκευής (Εικόνα 1 Ε1) προϋπάρχει του 1511. Χρονολογημένη με βεβαιότητα, ακόμη, είναι η ανέγερση της Ιεράς μονής Κοιμήσεως της Θεοτόκου το 1746 και η μονή Αγίου Νικολάου πιθανόν ανήκει στον 17ο αιώνα. Τα μοναστήρια αυτά, ενώ σήμερα μοιάζει να βρίσκονται εκτός οικισμού, αρχικά ήταν ανάμεσα στους δύο μαχαλάδες του και εδώ επιβεβαιώνεται πάλι μια πρωταρχική ανάπτυξη του οικισμού κατά τις δύο όχθες του Μετσοβίτη ποταμού. Εξάλλου, η ιστορία των εκκλησιών βρίσκεται σε συμφωνία με την ιστορία των κρηνών του. Οι Άγιοι Απόστολοι (Εικόνα 1 Ε6) και η Αγία Τριάδα (Εικόνα 1 Ε7) στη δυτική περιοχή ανακαινίσθηκαν το 1895 και 1891 αντίστοιχα, μαρτυρούμενη παρέμβαση στο χώρο αυτό σε μια ύστερη εποχή εξέλιξης του οικισμού. Προηγείται η ανακαίνιση του Αγίου Γεωργίου (Εικόνα 1 Ε5) το 1850, συγχρόνως με τα αντίστοιχα έργα στην πλησιέστερη κρήνη. Το ενδιαφέρον στη συγκριτική θεώρηση είναι ότι οι πρωιμότερες παρεμβάσεις, σε επίπεδο ανακαίνισης, όμως και αυτές, αναφέρονται στις εκκλησίες της ΝΑ περιοχής. Το 1818 ξανακτίστηκε ολόκληρος ο ναός του Αγίου Δημητρίου (Εικόνα 1 Ε3), με φερμάνι του Αλή Πασά. Το ιερό βήμα και ο γυναικωνίτης του παλιού ναού είχε ιστορηθεί το 1743 και το 1748.

¹³ Δ. Παπαζήσης, *Το Μέτσοβο*, Αθήνα 1980, σ. 78 και Φ. Μπαλαμώτη, ο.π., σ. 37-38

Ο Άγιος Χαράλαμπος (Εικόνα 1 Ε4) ανακαινίσθηκε το 1834 και οι Άγιοι Πάντες, αφού κάηκαν το 1848, ξανακτίσθηκαν το 1850. Έτσι, χρονολογούνται ο Άγιος Δημήτριος το αργότερο στο α΄ μισό του 18ου αιώνα, και οι άλλοι δύο το αργότερο γύρω στα 1800 και επομένως ανήκουν, μετά τη μητρόπολη, στην παλαιότερη γνωστή οικοδομική δραστηριότητα. Οι τρεις τελευταίες εκκλησίες, μαζί με την Αγία Παρασκευή (Εικόνα 1 Ε1) υπογραμμίζεται ότι δεικνύονται στην απεικόνιση του H. Holland, του 1812.

Κατοικία

Σε ότι αφορά την κατοικία, στον οικισμό δεν υπάρχουν οχυρές συνθέσεις του τύπου των πύργων και πυργόσπιτων, αλλά η προστασία ήταν επαρκής με τη διαμόρφωση κλειστών ισογείων (Εικόνα 6, 7α) και υψηλών περιβόλων (Εικόνα 15, 16), αρχιτεκτονική εικόνα που διαμορφώνεται από την ειρηνική βασικά διαβίωση, χωρίς το φόβο ληστρικών επιδρομών, την οποία εξασφάλιζαν το ορεινό δύσβατο έδαφος και η διαρκής φρούρηση της περιοχής.

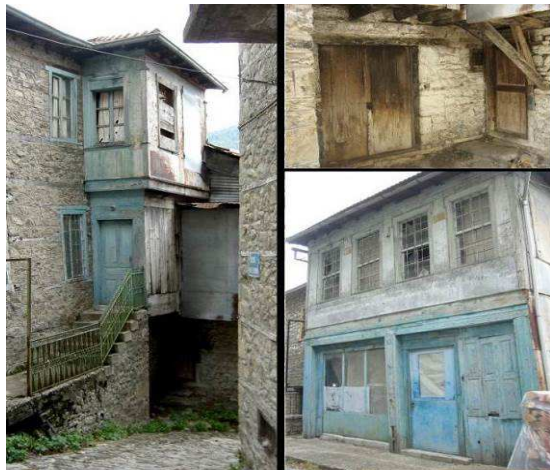
Εικόνα 6. Οικία (Εικόνα 1- 04) στο ΝΔ άκρο του οικισμού
Foto 6. House (F. 1- 04) SW part of the settlement

Στο Κάτω Μέτσοβο, εκτός από τις παλαιότερες εκκλησίες και κρήνες, βρίσκονται επίσης τα παλαιότερα σπίτια, όπως μαρτυρούν τα τυπολογικά και μορφολογικά τους στοιχεία. Στα ΒΑ της Αγίας Παρασκευής υπάρχει σπίτι με διαβατικό (Εικόνα 1 02, 7α, 7β), χαρακτηριστική διάταξη των μεσαιωνικών, αλλά και νεότερων παραδοσιακών οικισμών. Επίσης, υπάρχουν διαμορφώσεις με ξύλινα σαχισιά που χρονολογούνται πριν από το 1900 (Εικόνα 7α, 8α) ή αποτελούν ανάμνηση της αρχιτεκτονικής του πρώιμου 19ου αιώνα. Ακόμη, διασώζονται δύο σπίτια με μια ιδιαίτερη δομή, που είναι σπάνια και ανήκουν σε παλαιότερη περίοδο του οικισμού, της πρώιμης τουρκοκρατίας. Το ένα εξ αυτών είναι διώροφο, με τζάκι που προεξέχει στον όροφο ανάμεσα σε δύο παράθυρα με τοξωτό λαξευτό ανώφλι (Εικόνα 1 02, Εικόνα 9). Το στενό μονοπάτι ανάμεσα σε αυτό και τη γειτονική ιδιοκτησία μπορεί να φανερώνει πολύ παλιό πυκνοδομημένο ιστό ή μεταγενέστερη καταπάτηση ενός ευρύτερου δημόσιου χώρου. Ο τύπος του μονόχωρου σχεδόν τετράγωνου σπιτιού θα πρέπει να ήταν αρκετά διαδεδομένος στον οικισμό, αφού διακρίνεται με τετρακλινή πυραμιδοειδή στέγη στην απεικόνιση του 1812 (Εικόνα 5, 9, 12). Ο πρώιμος και σπάνιος αυτός τύπος δεν έχει καταγραφεί στη βιβλιογραφία και αποτελεί ένα πολύτιμο στοιχείο για την εξέλιξη του οικισμού. Ανώφλι καμπύλο λαξευτό υπάρχει και σε οικία στα δυτικά του αγίου Γεωργίου (Εικόνα 1 01, Εικόνα 2α, β), η οποία είναι εξίσου παλαιά και σπάνια. Οι εξωτερικές ξυλοδεσιές στην τοιχοποιία μαρτυρούν γενικά κατασκευή μέσα στην τουρκοκρατία. Επομένως, εδώ έχουμε μια πρώιμη τουρκοκρατία που θα πρέπει να την ανάγουμε πιθανότατα

στην εποχή των παλαιότερων κρηνών αυτής της ιστορικής περιόδου, ήτοι μέσα στον 17ο ή τον 18ο αιώνα, όπου ακόμη παραμένει ζωντανή η παλαιότερη τοπική παράδοση των λίθινων τοξωτών υπερθύρων. Η συγκεκριμένη οικία είναι σύνθετη στις οικοδομικές φάσεις της εξέλιξής της. Η ενδελεχής μελέτη αυτών των λίγων, παλαιών δειγμάτων θα έδινε πολύ σημαντικά, νέα στοιχεία για την παραδοσιακή αρχιτεκτονική του τόπου.

Εικόνα 7 α, β. Οικία με διαβατικό (Εικόνα 1 -03) ΒΑ Αγίας Παρασκευής
Foto 7, a,b. House with passage (F. 1 -03) NE of Aghia Paraskevi

Εικόνα 8 α, β, γ. Κτίριο (Εικόνα 1- 05) νότια της κεντρικής πλατείας.
Foto 8 a,b,c Building (F. 1-05) to the south of the central square

Εικόνα 9. Οικία (Εικόνα 1 -02) ανατολικά Αγίας Παρασκευής
Foto 9. House (F. 1 -02) to the east of Aghia Paraskevi

Στην περιοχή, η οποία ορίζεται από τις εκκλησίες του Αγίου Δημητρίου, του Αγίου Χαράλαμπος και των Αγίων Πάντων με τις παλαιότερες κρήνες, υπάρχουν οικήματα που πολλά εξ αυτών μάλλον ανήκουν γύρω στα 1900 και δεν αποκλείεται να απηχούν την παράδοση μιας ακόμη παλαιότερης εικόνας, αυτής πριν από την πυρκαγιά. Η ύπαρξη

διώροφων οικιών σε συνεχές μέτωπο, με διαμόρφωση του ισογείου για εγκατάσταση επιτηδεύματος (Εικόνα 10α, β), υποδηλώνει την ύπαρξη ενός κύριου άξονα στον ιστό.

Εικόνα 10 α,β. Συγκρότημα (Εικόνα 1- 06) κοντά στον Άγιο Χαράλαμπο
Foto 10 a.b. Building complex (F. 1- 06) near Aghios Charalampos

Η συνεκτίμηση των παραπάνω στοιχείων οδηγεί στη θεώρηση ότι το παλαιότερο τμήμα του οικισμού βρίσκεται στα ανατολικά (κάτω πλευρά) του οθωμανικού φρουρίου και της μεταγενέστερης πλατείας. Η δυτική περιοχή, όπου εγκαταστάθηκε η ομάδα των κτηνοτρόφων, σταδιακά μετατράπηκε σε περιοχή των πλούσιων κτηνοτρόφων και εμπόρων από τον 19ο αιώνα. Ο ιστός είναι πυκνότερος και τα σπίτια πλουσιότερα και (συμπωματικά;) καλύτερα διατηρημένα, με τη διάκρισή τους σε δύο ομάδες. Η πρώτη ομάδα έχει τα βασικά χαρακτηριστικά μιας παράδοσης, η οποία πηγάζει από την τοπική συνήθεια και στοιχεία που έρχονται από επιρροές της οικοδομικής πρακτικής της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Οι μετακινούμενες συντεχνίες των ηπειρωτών κυρίως μαστόρων, τα "σινάφια", υπήρξαν φορείς μιας ενιαίας, σχεδόν τυποποιημένης αρχιτεκτονικής γλώσσας που αφομοιώθηκε σε μεγάλο βαθμό. Αυτή η αρχιτεκτονική που θα πρέπει να επικράτησε κατά την περίοδο της μεγάλης ανάπτυξης του Μετσόβου στο α΄ μισό του 19ου αιώνα, πρέπει να διατηρήθηκε και αργότερα σε σπίτια που δεν καταστράφηκαν ολοσχερώς το 1854 ή ξανακτίστηκαν με τον παλιό τρόπο. Τα πιο σημαντικά χαρακτηριστικά της μετσοβίτικης αυτής αρχιτεκτονικής είναι η κατασκευή της τοιχοποιίας από πέτρα και ξυλοδεσιές, οι τετρακλινείς στέγες με μεγάλη κλίση (45° περίπου) και μεγάλη προεξοχή, γείσο (περίπου 50-70 εκ.), καλυμμένες με σχιστόπλακες. Ακόμη, είναι οι ξύλινοι εξώστες και οι χώροι σε πρόβολο από ξύλινη κατασκευή (κεπέγκι και χωτζιαρές) που διαμορφώνονται πάνω στα προεξέχοντα δοκάρια του εσωτερικού πατώματος και συχνά στηρίζονται με ξύλινες αντηρίδες ορατές (Εικόνα 3, 7α, 8β) ή ακόμη καλυμμένες με μπαγδατί, καθώς και η διαίρεση του ορόφου σε χώρους από ξύλινα διαχωριστικά (τσαμαδάδες) (Εικόνα 3β). Πολλές φορές οι ξύλινες αυτές κατασκευές είναι και διώροφες (Εικόνα 8α). Συχνοί είναι ακόμη οι εξώστες με εκφορικά συστήματα ξύλινα ή μεικτά λίθινα - ξύλινα, ξύλινο κιγκλίδωμα και στέγαστρο, συχνά ανεξάρτητο από τη στέγη. Στα χαρακτηριστικά αυτά έχουν προστεθεί τα παράθυρα με τετράξυλα (Εικόνα 2α, 4).

Η δεύτερη ομάδα οικιών παρουσιάζει τα προηγούμενα χαρακτηριστικά συνδυασμένα, όμως, με τα νέα χαρακτηριστικά της αρχιτεκτονικής των σύγχρονων ευρωπαϊκών αστικών κέντρων, αλλά και της Αθήνας, της πρωτεύουσας του ελληνικού κράτους, στο οποίο προσαρτήθηκε η Ήπειρος. Τα νέα χαρακτηριστικά αφορούν στη συμμετρία και κανονικότητα της διάταξης

των χώρων και των ανοιγμάτων (Εικόνα 8γ, 11), αλλά και σε κάποια κατασκευαστικά μορφολογικά στοιχεία των ανοιγμάτων, όπως τα εξωτερικά υαλοστάσια με δυνατότητα μόνο κατακόρυφης κίνησης, λόγω της ύπαρξης του εξωτερικού κιγκλιδώματος (Εικόνα 8γ), τα αρμοκάλυπτρα, η αλλαγή στις αναλογίες των κουφωμάτων ώστε να συμπεριληφθεί ο φεγγίτης (Εικόνα 2α) ή τα ξύλινα αετώματα (Εικόνα 4α) με διάκοσμο και πολλές φορές σταγόνες στα γείσα. Στην ομάδα αυτή ανήκει μια σειρά σπιτιών που χρονολογούνται γύρω στο 1900 και διακρίνονται κυρίως από τα λαξευτά πλαίσια των ανοιγμάτων τους (Εικόνα 11). Αυτά τα σπίτια βρίσκονται σε όλο τον οικισμό, ανάμεσα σε άλλα παλαιότερης μορφολογίας, τα οποία έκτιζαν εύποροι έμποροι στη θέση αυτών που καταστράφηκαν κατά την πυρκαγιά ή στα εναπομείναντα ελεύθερα οικόπεδα.

Εικόνα 11. Οικία (Εικόνα 1 -07) ΝΔ της κεντρικής πλατείας
Foto 11 House (F. 1 -07) to the SW of the central square

Η ανάπτυξη έφερε την πύκνωση του οικισμού και την ενοποίηση των παλαιών πυρήνων, ενοριακών ενοτήτων και κοινωνικών-συντεχνιακών ομάδων. Παρά τη μεγάλη καταστροφή του 1854 τα σπίτια των μεσαίων και χαμηλότερων κοινωνικών ομάδων ξανακτίστηκαν σύμφωνα με την τοπική παράδοση όπως αυτή είχε εμπλουτισθεί από τον ανοικτό εμπορικό χαρακτήρα των βόρειων επαρχιών της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Οι πιο πλούσιοι που δραστηριοποιούνταν στις μεγάλες πόλεις του ελλαδικού χώρου και του εξωτερικού έφεραν στα σπίτια τους τα νεότερα προαναφερθέντα στοιχεία.

Τυπολογία των σπιτιών

Τυπολογικά, σε ότι αφορά την εσωτερική διαρρύθμιση των σπιτιών, διακρίναμε ότι υπάρχει σε παλαιά παραδείγματα η πρωταρχική μονόχωρη συγκρότηση, με σχεδόν τετράγωνη κάτοψη, του μεσαιωνικού βίου (Εικόνα 5, 9, 12). Σταδιακά, η μετσοβίτικη κατοικία με την οικονομική εξέλιξη των κατοίκων της θα γίνει συνθετότερη και θα διαιρεθεί ανάλογα με τις λειτουργίες του νοικοκυριού. Τα κτίρια είναι κυρίως διώροφα και σπανιότερα τριώροφα, όταν πρόκειται για πλούσιες ιδιοκτησίες ή κτίρια πάνω σε πολύ έντονες κλίσεις του εδάφους. Ο όροφος φιλοξενεί την κυρίως κατοικία, ενώ το ισόγειο είτε στεγάζει επιτήδευμα είτε τις βοηθητικές λειτουργίες των κατοικιών μαζί με το υπόγειο όταν αυτό υπάρχει. Ο όροφος θα διαμορφωθεί από τρεις χώρους, *το σαράι*, που είναι ο κύριος χώρος εισόδου και επικοινωνίας των ορόφων υπερυψωμένος κατά 20εκ. καταλήγει στο βάθος σε *κεπέγκι* (ξύλινη κατασκευή

με πολλά ανοίγματα που προεξέχει κατά 0,8 – 1,00μ. από τον εξωτερικό τοίχο του κτηρίου), τον *οντά*, που βρίσκεται στα δεξιά της εισόδου και είναι ο χειμερινός χώρος διαμονής, ύπνου και μαγειρέματος και τον *χωτζιαρέ*, που βρίσκεται συνήθως στα αριστερά της εισόδου και είναι ο καλοκαιρινός χώρος διαμονής, αυτός με τα περισσότερα ανοίγματα και τον πλούσιο ξυλόγλυπτο διάκοσμο (ταβάνι και μεσάντρες-αποθηκευτικοί χώροι). Στα τετράγωνα κτήρια προστίθεται ένας ακόμη χώρος, συνήθως γωνιακός, το *κρυφό*, που αποτελεί τον κατεξοχήν χώρο διαμονής. Η διάκριση σε "τετράγωνο με κεντρικό σοφά ή σταυροειδές" που παρουσιάζει τα χαρακτηριστικά της συμμετρίας και των αξόνων, όπως στο αρχοντικό Γ. Αβέρωφ, δεν φαίνεται να αποτελεί ιδιαίτερη τυπολογική ομάδα, αλλά μια μεμονωμένη, απλή περίπτωση εφαρμογής αστικών προτύπων.

Βεβαίως, ασφαλέστερα είναι τα συμπεράσματα σε χρονολογημένα παραδείγματα που αφορούν κυρίως την αρχιτεκτονική γύρω στα 1900, αλλά και εξής. Δυστυχώς η τυπολογία της μεσοβίτικης κατοικίας, αλλά και η μορφολογία της αλλοιώνεται γοργά από την εγκατάλειψη ή τον κακώς εννοούμενο εκμοντερνισμό των ιδιοκτησιών στη σύγχρονη εποχή. Οπωσδήποτε στην προσέγγιση αυτής της τυπολογίας δεν θα πρέπει να ξεχάσουμε την μελέτη και την ανάδειξη του πρωταρχικού απλού πυρήνα του οικισμού, του μονόχωρου τετράγωνου σπιτιού με την πυραμιδοειδή στέγη και τα τοξωτά ανοίγματα, ως ενός πολύτιμου στοιχείου για την ιστορική εξέλιξη της οικιστικής αρχιτεκτονικής του τόπου.

Δίκτυο κυκλοφορίας

Ο ιστός είναι ιδιαίτερα σύνθετος, όχι όμως με την έννοια του δαιδαλώδους, αλλά κυρίως με την πολλαπλότητα του τρόπου λειτουργίας του οικισμού, γεγονός που σχετίζεται άμεσα με την κοινωνία και τις δραστηριότητές της. Από τους κύριους άξονες ξεκινά ένα πολυσύνθετο δίκτυο λιθόστρωτων δρόμων, με πλευρικά αυλάκια και κυρτή διαμόρφωση (Εικόνα 4, 14α, β) για την απορροή των υδάτων ή νευρώσεις, τους αρκάδες (Εικόνα 13), από όπου γίνεται η πρόσβαση στις ιδιοκτησίες. Παρενθετικά αναφέρουμε, ότι σήμερα, όπως άλλωστε σε όλη την ελληνική επαρχία, με άτεχνες παρεμβάσεις τα παλιά καλντερίμια έχουν μετατραπεί σε ομοιογενή πλακόστρωτα για χρήση αυτοκινήτου ή πολλές φορές διαμορφωθεί με συνεχόμενες βαθμίδες, μορφές που δεν έχουν σχέση με την αρχική λειτουργία για τη απορροή των υδάτων και τη απρόσκοπτη διάβαση των πεζών και των μουλαριών.

Εικόνα 12. Οικία (Εικόνα 1- 08)
δυτικά του Αγίου Χαράλάμπους
Foto 12 House (F. 1 -08) West of
Aghios Charalampos

Εικόνα 13. Οικία (Εικόνα 1 - 010). **Foto 13.** House (F. 1 - 010)

α. β. Άποψη από ΝΑ, 1950, (αρχείο Καλή Θέα, www.kali-thea.com, 6/7/2006) και υπάρχουσα κατάσταση.

a. b. View from SE, 1950 (www.kali-thea.com, 6/7/2006) and present condition

γ. δ. Άποψη από ΒΔ φωτ. 1993 (αρχείο ΔΠΜΣ), και υπάρχουσα κατάσταση.

c.d. View from NW 1993 (post graduate archive) and present condition

Εικόνα 14 α, β. Λιθόστρωτα στην περιοχή του αρχοντικού Αβέρωφ
Foto 14 a.b. Cobble street near the Averof Mansion

Ένας άλλος παράγοντας που κάνει σύνθετο τον ιστό είναι η οφιοειδής χάραξη (Εικόνα 16α) ανάμεσα στους ψηλούς αυλόγυρους των ιδιοκτησιών¹⁴ που εκτός του ότι προσέφερε ομαλότερες κλίσεις, δημιουργούσε πέρατα/σταθμούς στην πορεία, για προστασία από τις δύσκολες καιρικές συνθήκες. Ακόμη, η ύπαρξη αυλών στις περισσότερες περιπτώσεις και κυρίως στο Κάτω Μέτσοβο, που είναι πιο μεγάλες, δημιουργεί απλόχωρη αίσθηση και ποικιλία στο συσχετισμό τους με τον δημόσιο χώρο. Μια μικρή στροφή του κτηρίου σε σχέση με το δρόμο εξασφαλίζει μικρό πλάτωμα για τη διαμόρφωση της εισόδου. Αυτή φέρει σχεδόν κατά κανόνα μικρό δικλινές στέγαστρο και ανοίγεται σε ψηλό αυλόγυρο που περιβάλλει την ιδιοκτησία. Υπάρχουν, όμως δύο αυλόθυρες με τοξωτό υπέρθυρο, που αποτελούν τον τύπο μιας παλαιότερης εποχής (Εικόνα 1 Α1-Α2, Εικόνα 16α, β), όπως και οι οικίες με τα τοξωτά λίθινα ανοίγματα, και μια με ανακουφιστικό τόξο και οριζόντιο υπέρθυρο (Εικόνα 1 Α3, Εικόνα 16γ). Οι αυλόγυροι στην περίπτωση έντονης υψομετρικής διαφοράς χρησιμεύουν και ως αναλημματικοί τοίχοι (Εικόνα 15α). Αυτό το σύστημα παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στις περιοχές των ρεμάτων, όπου οι διαδοχικοί αναλημματικοί τοίχοι μετατρέπουν την απότομη κλίση σε μικρούς κήπους. Πολλές φορές η αυλή βρίσκεται στο χαμηλότερο επίπεδο της ιδιοκτησίας και εξασφαλίζει την πρόσβαση στην κατώτερη στάθμη του κτιρίου, ενώ η είσοδος στον όροφο πραγματοποιείται από τον δρόμο.

Η ποικιλία αυτή των διαμορφώσεων, που έχει προκύψει από την κατά περίπτωση επίλυση προσαρμογής των κατασκευών στο φυσικό έδαφος προσφέρει την εικόνα μιας μοναδικής συνοχής και πυκνότητας του ιστού ακόμη και στις περιοχές όπου τα οικόπεδα είναι μεγάλα.

Εικόνα 15 α, β. Αυλόγυροι και λιθόστρωτο ανατολικά της Αγίας Τριάδας

Foto 15 a.b. Yard enclosures and cobble street to the East of Aghia Triada

¹⁴ Β. Χαρίσης, ο.π., σ. 176-177

Εικόνα 16 α, β, γ. Αυλόθυρες. α. Οικία (Εικόνα 1 -O11) στην οδό Τζουμάκα. β. Οικία (Εικόνα 1 - O12), ανατολικά του αρχοντικού Αβέρωφ. γ. Οικία (Εικόνα 1 -O13) στο ΒΔ άκρο της οδού Τζουμάκα
Foto 16 a.b.c. Enclosure gates. a. House (F.1 - O11) at Tzoumaka street. b. House (F. 1 - O12) to the East of the Averof Mansion. c. House (F.1 - O13) to the NW end of Tzoumaka street

Μέσα σε αυτόν τον πολύπλοκο ιστό η κίνηση ήταν μεθοδευμένη σε χαραγμένους λιθόστρωτους δημόσιους άξονες και ελεύθερες, αλλά σαφείς κινήσεις μέσα στους ιδιωτικούς ανοικτούς χώρους. Αυτό φαίνεται από το σύστημα των μικρών κλιμάκων με τις ελεύθερες πέτρινες βαθμίδες που στερεώνονται πάνω στις μάντρες (Εικόνα 15). Το δίκτυο είναι σύνθετο και αλληλοσυμπληρώνει μια δομή όπου συνυπάρχει η αγροτική με την αστική σύνθεση. Δυστυχώς η σημασία αυτής της εκπληκτικής κίνησης στο χώρο δεν έχει αρκούντως γίνει αντιληπτή και τείνει να καταστραφεί ολοσχερώς, όπως και η μορφή των λιθοστρώτων. Η διατήρηση της δομής των σύνθετων αυτών δικτύων και της σχέσης δημόσιου - ιδιωτικού χώρου και η αναγνωσιμότητά τους είναι πρωταρχικής σημασίας για τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς σε μια σφαιρική θεώρηση με την ιστορική, μορφολογική/αισθητική, κατασκευαστική, αλλά και οικονομική διάσταση σε άρρηκτη σχέση με το φυσικό τοπίο.

B. Προτάσεις ολοκληρωμένης ανάπτυξης

Γενικά

Η αναγνώριση και αξιολόγηση όλων των παραπάνω χαρακτηριστικών και της εξέλιξης του ιστού και της αρχιτεκτονικής του οικισμού είναι ο γνώμονας για τη χάραξη μιας σφαιρικής και στοχευμένης επιστημονικά στρατηγικής διατήρησης, ανάδειξης και προβολής της πολιτιστικής κληρονομιάς. Μιας πολιτιστικής κληρονομιάς, υλικής με ένα εκπληκτικό, ακόμη, στον πλούτο του παραδοσιακό οικιστικό σύνολο, αλλά και άυλης με το ελληνικό στοιχείο που διατηρεί και έντονα βλάχικες καταβολές και έχει να καυχηθεί για λογίους, για πλούσιους κατόχους εμπορικών οίκων στο εξωτερικό, εθνικούς ευεργέτες, δημιουργούς τοπικής τέχνης και χειροτεχνίας και για τη διαχρονική γνώση παραγωγής άριστων προϊόντων κτηνοτροφίας και οικοτεχνίας. Η διατήρηση αυτής της πολιτιστικής κληρονομιάς, θα συμβάλλει στον πολιτιστικό αυτοπροσδιορισμό της κοινωνίας, στη διατήρηση της ανάμνησης

του παρελθόντος και στην αίσθηση της «συνέχειας» η οποία αποτελεί βασική παράμετρο κοινωνικής ισορροπίας. Το πολιτιστικό περιβάλλον του Μετσόβου – όπως και κάθε τόπου-εμπεριέχει αισθητικές αξίες, διατηρεί μία ανθρώπινη κλίμακα προσφέρει υψηλή ποιότητα ζωής και μπορεί να προσελκύσει επισκέπτες οι οποίοι θα θέλουν να γνωρίσουν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του οικισμού.

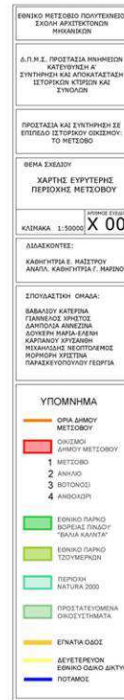
Η σχέση φυσικού και δομημένου χώρου

Καθώς η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς τόσο σε ιστορικό, όσο και σε αισθητικό/κατασκευαστικό αλλά και οικονομικό επίπεδο είναι απόλυτα συνδεδεμένη με το φυσικό τοπίο, (Εικόνα 17) η διατήρηση αυτής της σχέσης είναι πρωταρχικής σημασίας στη χάραξη οποιασδήποτε στρατηγικής. Κατά συνέπεια, η ακριβής οριοθέτηση του δομημένου χώρου, η απαγόρευση της εκτός σχεδίου δόμησης και η κήρυξη ως «διατηρητέου» του συνολικού οικισμού, είναι οι πρώτες απαραίτητες ενέργειες για τη διατήρηση της δομής και της εικόνας του οικισμού και της σχέσης του δομημένου χώρου με το φυσικό περιβάλλον του. Παράλληλα είναι ενέργειες που αποτελούν την ορθότερη περιβαλλοντικά επιλογή καθώς προστατεύονται οι φυσικοί πόροι και παρακινούνται οι πολίτες να αποκαταστήσουν τα παραδοσιακά κτίσματα και όχι να κατασκευάσουν νέες κατασκευές στις νεώτερες επεκτάσεις (Εικόνα 18) .

Παρότι για τη διάσωση του αξιόλογου φυσικού περιβάλλοντος της ευρύτερης περιοχής, που έχει ως κέντρο το Μέτσοβο, έχουν ενεργοποιηθεί σειρά θεσμικών ρυθμίσεων προστασίας και διαχείρισης του, τα νομοθετήματα αυτά δεν επαρκούν αν δεν συνοδευτούν από μία αυστηρή οριοθέτηση των οικισμών του Μετσόβου και του Ανήλιου.

Εικόνα 17. Γενική άποψη του Μετσόβου από ΒΑ
Foto 17. View of Metsovo from NE

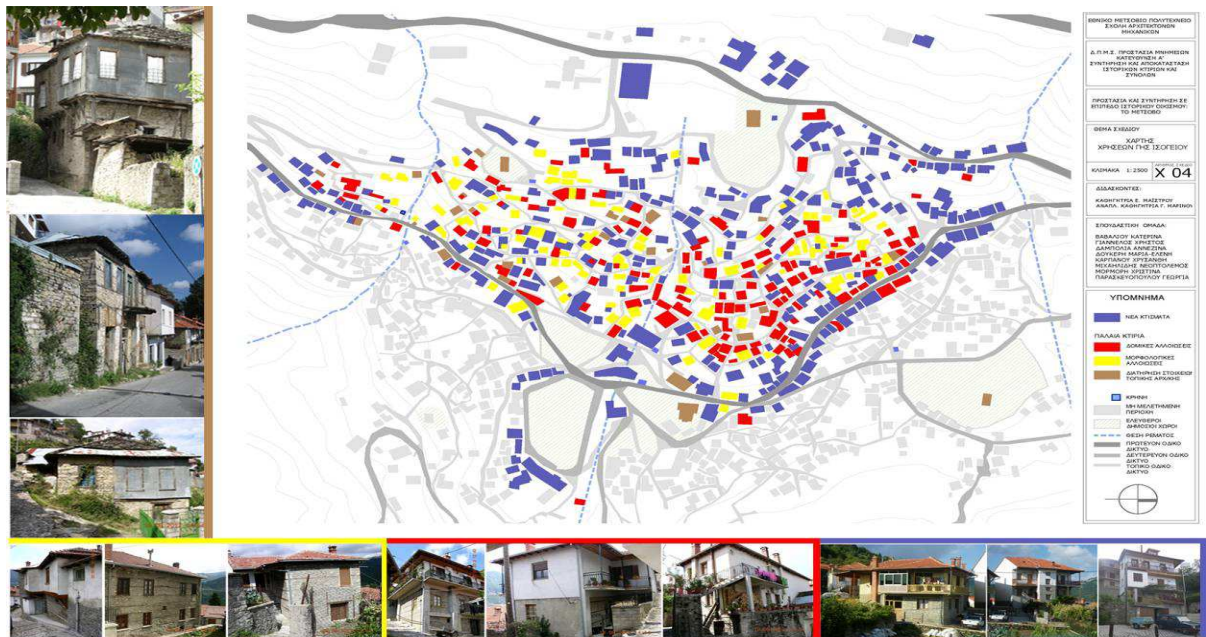
Εικόνα 18. Απεικόνιση των ζωνών προστασίας από την ομάδα μεταπτυχιακών φοιτητών, πάνω σε ορθοφωτογραφία της εταιρείας Εθνικό Κτηματολόγιο και Χαρτογράφηση Α.Ε.

Foto 18 Buffer zone depiction by the post graduate student group, on an orthophoto from the National Cadastre and Mapping Agency S.A.

Η αρχιτεκτονική φυσιογνωμία

Η ενότητα της στρατηγικής, που αφορά στην αρχιτεκτονική, συνίσταται κυρίως στην αναχαίτιση της προϊούσης αλλοίωσης του δομημένου περιβάλλοντος (Εικόνα 19). Η αναχαίτιση αυτή θα επιτευχθεί με τη θωράκιση του οικισμού μέσα από ένα πληρέστερο νομοθετικό πλαίσιο, αλλά κυρίως με την αποδοχή από την κοινωνία αυτής της αναγκαιότητας αυθεντικής διατήρησης του πολιτιστικού πλούτου της πατρίδας μας. Η νομοθεσία είναι ένα πολύτιμο εργαλείο που έχει ως στόχο την αποτροπή εκτεταμένων καταστροφικών παρεμβάσεων, με την κήρυξη «διατηρητέων» κτιρίων και στοιχείων, με τη θέσπιση όρων δόμησης και χρήσεων γης, αλλά και με τον ορισμό ζωνών προστασίας του οικισμού και του φυσικού τους περιβάλλοντος, όπως προαναφέρθηκε. Στην περίπτωση του Μετσόβου, βασική ενέργεια για τη διατήρηση της αρχιτεκτονικής φυσιογνωμίας του οικισμού αποτελεί η νομοθετική προστασία των διατηρούμενων «γειτονιών» του οικισμού, ως συνόλων με τα κτίσματα, τις μάντρες, τα καλντερίμια, τις χαράξεις, τη μορφή και τη λειτουργία των δρόμων, τους ιδιωτικούς και δημόσιους υπαίθριους χώρους, τη σχέση δομημένου και αδόμητου που διαφέρει στις επιμέρους γειτονιές, τις καλλιέργειες, κλπ. (Εικόνα 1, 2-4, 9-13). Όλα τα παραπάνω αποτελούν στοιχεία της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας του οικισμού, ενδεικτικά του τρόπου ζωής των κατοίκων του, που προσφέρουν και σήμερα ποιοτικές συνθήκες κατοίκησης. Παράλληλα τα παραδοσιακά κτίσματα είναι υψηλής αξίας, καθώς αποτελούν κατασκευές που δεν επαναλαμβάνονται με τις σημερινές συνθήκες.

Εκτός από τα κτίσματα κατοικιών με τις αυλές τους, όπου αυτές υπάρχουν και τις ψηλές μάντρες με τις χαρακτηριστικές αυλόθυρες, είναι επίσης σημαντική η προστασία των ιστορικών εκκλησιών και μοναστηριών μέσα και έξω από τον οικισμό, η διατήρηση των παλιών λιθοστρώτων, καθώς και η διατήρηση και ανάδειξη του συνόλου των κρηνών και των δικτύων του νερού στον οικισμό, τα οποία έχουν αποτελέσει στοιχεία ανάπτυξης των οικιστικών ενοτήτων και ρυθμιστικό παράγοντα της καθημερινής ζωής.

Εικόνα 19. Αξιολόγηση κτιρίων με κριτήριο τον βαθμό διατήρησής τους από την ομάδα μεταπτυχιακών φοιτητών, πάνω σε ορθοφωτοχάρτη της εταιρείας Εθνικό Κτηματολόγιο και Χαρτογράφηση Α.Ε.

Foto 19. Building evaluation according to their preservation condition, elaborated by the post graduate student group, on an orthophotomap from the National Cadastre and Mapping Agency S.A.

Καθώς πολλές αυθεντικές κατασκευές έχουν καταστραφεί (Εικόνα 13γ, δ), παρατηρείται εγκατάλειψη των παλαιών κτισμάτων λόγω δυσκολιών αποκατάστασης, σταδιακής απώλειας της τεχνογνωσίας και δυσκολίας εξεύρεσης των τοπικών υλικών.

Κατά συνέπεια η προστασία των παραδοσιακών κτισμάτων απαιτεί νομοθετικά μέτρα και ειδικές προδιαγραφές διατήρησης και αποκατάστασης. Παράλληλα βέβαια, απαιτεί ενημέρωση των κατοίκων, των μηχανικών και των τεχνιτών για τους σωστούς τρόπους επέμβασης. Το πέρασμα της τεχνογνωσίας των παραδοσιακών τεχνικών δομής στις νεώτερες γενιές, θα αποτελέσει συγκριτικό πλεονέκτημα για τον τόπο.

Τέλος, ως προς τις νέες κατασκευές, παρατηρείται ότι οι προσθήκες στα παλιά κτίσματα που έχουν πραγματοποιηθεί είναι στην πλειοψηφία τους ασύμβατες με την οικοδομική παράδοση του Μετσόβου, αλλά και τεχνικά άστοχες καθώς χρησιμοποιούν οπλισμένο σκυρόδεμα σε λιθόκτιστες κατασκευές (Εικόνα 11, 19). Σε κάποιες περιπτώσεις τα νέα κτίρια «εξαφανίζουν» τα παραδοσιακά καθώς τα υπερβαίνουν σε όγκο με την ανοχή η την υπέρβαση της υφιστάμενης νομοθεσίας. Παράλληλα, παραμορφώνουν την εικόνα των αυθεντικών κατασκευών, καθώς προσπαθούν ανεπιτυχώς να μιμηθούν την τοπική αρχιτεκτονική. Με τους ενιαίους όρους δόμησης και το σύστημα δόμησης των πτερύγων, καταστράφηκε σε μεγάλο βαθμό η ποικιλομορφία του πολεοδομικού ιστού του οικισμού και των μορφολογικών χαρακτηριστικών του. Επίσης, με την κατασκευή κεραμοσκεπών, αλλοιώθηκε πλήρως η εικόνα του οικισμού (Εικόνα 20), ενώ η δυνατότητα επένδυσης κτιστών εξωστών, με ξύλινες σανίδες και ισογείων με λίθινες πλάκες, αποτέλεσε την αρχή της μαζικής υιοθέτησης της κατασκευής επενδύσεων που δεν έχουν καμία σχέση με την παράδοση του τόπου. Είναι κατά συνέπεια απαραίτητη η σύνταξη νέων ειδικών όρων δόμησης που θα προσδιορίζουν το πλαίσιο στο οποίο θα κινηθεί η νέα δόμηση, βασιζόμενοι σε μία αναλυτική καταγραφή των αρχιτεκτονικών χαρακτηριστικών και των κοινωνικών - οικονομικών στοιχείων των διαφορετικών οικιστικών ενοτήτων.

Εικόνα 20 α, β. Αλλοίωση της αρχιτεκτονικής φυσιογνωμίας του οικισμού. α. φωτ. 1934(αρχείο Καλή Θεά , www.kali-thea.com 4/12/2006) β. υπάρχουσα κατάσταση

Foto 20 a.b. Architectural alteration of the settlement a. foto 1934 (www.kali-thea.com 04/12//2006) b. present condition

Βέβαια, η νομοθεσία, ως απλό εργαλείο, έχει συγκεκριμένες στοχεύσεις και περιορισμένα αποτελέσματα. Πάσχει σε θέματα λεπτομέρειας, ποιότητας και αισθητικής από τη μια πλευρά και από την άλλη έχει το μειονέκτημα πολλαπλών ερμηνειών και καταστρατηγήσεων. Ο νόμος δεν μπορεί να καθορίσει παρά σε πολύ γενικές γραμμές τον τρόπο αρχιτεκτονικής παρέμβασης ή ανάγνωσης και απόδοσης της οικοδομικής ιστορίας. Οι οδηγίες περί τα υλικά μπορεί να ορίζουν τη χρήση της πέτρας. Όμως, ο τρόπος δόμησης, η υφή το χρώμα, το σχήμα, η κατεργασία, τα κονιάματα είναι παράγοντες που κάνουν τη διαφορά στον ιδιαίτερο τοπικό χαρακτήρα κάθε παραδοσιακού οικισμού.

Η λειτουργία του οικισμού

Η συμπλήρωση των απαραίτητων λειτουργιών και υποδομών στον οικισμό θα συμβάλλει στην αναβάθμιση της ποιότητας ζωής και στη συγκράτηση του πληθυσμού, ειδικότερα δε της νέας γενιάς. Η ρύθμιση της κυκλοφορίας και στάθμευσης και η μείωση των άσκοπων μετακινήσεων με αυτοκίνητο, αποτελεί βασική προϋπόθεση για την ανάδειξη της μορφής του παραδοσιακού ιστού και παράλληλα συμβάλλει στην εξοικονόμηση πόρων, στη μείωση της ρύπανσης και στην υγιεινή ζωή. Ειδικότερα πρέπει να επιδιωχθεί η κυκλοφοριακή αποφόρτιση του κεντρικού άξονα του οικισμού, να ενισχυθεί η κίνηση πεζών και να ανασχεδιαστεί ο χώρος της πλατείας με στόχο να αποτελέσει κεντρικό υπαίθριο χώρο αναψυχής κατοίκων και επισκεπτών.

Η άυλη κληρονομιά

Για την ολοκληρωμένη ανάπτυξη του οικισμού είναι απαραίτητη η στήριξη των παραδοσιακών επαγγελμάτων και της πρωτογενούς παραγωγής που σε συνδυασμό με την προβολή των πολιτιστικών χαρακτηριστικών του οικισμού και την ανάδειξη του φυσικού τοπίου θα συμβάλλουν στην προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού και στη συγκράτηση του πληθυσμού.

Η διατήρηση των ιστορικών οικοδομικών τεχνικών και η δημιουργία σχολής για την επιμόρφωση τεχνιτών σε παραδοσιακά επαγγέλματα θα συμβάλλει τόσο στην αύξηση της απασχόλησης όσο και στην ορθή συντήρηση και αποκατάσταση των παραδοσιακών κτισμάτων και των λοιπών στοιχείων του δημόσιου χώρου (κρήνες, καλντερίμια, λιθόκτιστες μάντρες). Υπάρχει αναμφισβήτητα και οικονομικό κέρδος από τη διατήρηση των παραδοσιακών κατασκευών. Τα υλικά κατασκευής τους που χαρακτηρίζονται από

ανθεκτικότητα και ποιότητα δεν βρίσκονται πλέον εύκολα. Η αποκατάσταση τους έναντι της κατεδάφισης και αντικατάστασής τους με νέες κατασκευές σημαίνει σημαντικά μικρότερη κατανάλωση ενέργειας, λιγότερα οικοδομικά υπολείμματα και νέα κτίσματα, μικρότερη ανάγκη νέων υλικών και αξιοποίηση της ενέργειας που είναι ενσωματωμένη στα υπάρχοντα υλικά.

Εκτός από τις τοπικές τέχνες που αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της πολιτιστικής ταυτότητας του Μετσόβου και οι τοπικές κοινωνικές εκδηλώσεις οι χοροί και οι γιορτές καθώς και οι τοπικές ενδυμασίες, πρέπει να διατηρηθούν και να συνεχίσουν να αποτελούν ζωντανό κομμάτι της ζωής των κατοίκων. Η σημασία της εκπαίδευσης που πρέπει να προβάλλει και να προωθεί τα τοπικά χαρακτηριστικά στον κάθε τόπο έχει μεγάλη σημασία.

Παρεμβάσεις ανάπλασης – ανάδειξης

Για την ολοκληρωμένη ανάπτυξη του οικισμού, είναι απαραίτητες και κάποιες οργανωμένες παρεμβάσεις σε επιλεγμένες γειτονιές, με στόχο την αποκατάσταση των ιστορικών τους χαρακτηριστικών (καλντερίμια, μάντρες, κτίσματα) και την ανάδειξη στη συνέχεια ενός δικτύου διαδρομών που θα τις περιλαμβάνει μαζί με τις εκκλησίες του οικισμού, επώνυμα κτίσματα, πολιτιστικά κτίρια, κρήνες και ρέματα. Θα ήταν επίσης ενδιαφέρον το δίκτυο να συμπληρώνεται με παλαιά ορεινά μονοπάτια.

Οι παρεμβάσεις αυτές, θα έχουν ως κύριο στόχο τους την ανάδειξη της «κρυμμένης ιστορικής φυσιογνωμίας» του οικισμού, καθώς μέσα από τη μελέτη εντοπιστήκαν οι αρχικοί οικιστικοί πυρήνες στην περιοχή, οι οποίοι πρέπει να καταστούν αναγνώσιμοι, και αναδύθηκαν προβληματισμοί σχετικοί με τις ιστορικές φάσεις που κρύβει η κεντρική πλατεία του οικισμού. Ειδικότερα στην πλατεία θα πρέπει να πραγματοποιηθούν εξειδικευμένες μελέτες και έργα, που θα εξασφαλίσουν την ανάδειξή της ως ελεύθερου χώρου του οικισμού με παράλληλη ανασκαφική έρευνα.

Συμπεράσματα

Καθώς το είδος της ανάπτυξης που επικράτησε τις τελευταίες δεκαετίες στον ελλαδικό χώρο επηρέασε την οικονομική και κοινωνική ζωή του Μετσόβου, αλλοίωσε την πολιτιστική του φυσιογνωμία, και το κατέστησε ευάλωτο την εποχή της πολυδιάστατης κρίσης, είναι πλέον αναγκαίο να αναζητηθούν νέες δυνατότητες και να επαναπροσδιοριστούν οι στόχοι της τοπικής κοινωνίας για μια ολοκληρωμένη ανάπτυξη, η οποία θα βασίζεται στην ορθή διαχείριση των φυσικών πόρων και στη διατήρηση και ανάδειξη των πολιτιστικών χαρακτηριστικών του τόπου. Ο πολιτισμός του Μετσόβου πρέπει να αναδειχθεί όχι ως προϊόν - μουσειακό είδος, αλλά ως τοπικό συγκριτικό πλεονέκτημα. Ως συνέχεια ενός τρόπου ζωής, που βρίσκεται σε αρμονία με τους φυσικούς πόρους του τόπου και ως ευκαιρία μίας ισόρροπης και ολοκληρωμένης ανάπτυξης.

Θα πρέπει όμως να επισημανθεί ότι, η διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς εναπόκειται πρωταρχικά στην τοπική κοινωνία, που πρέπει να επαγρυπνεί διαρκώς και να ακολουθεί και να ερμηνεύει τις αξίες της, αφού αυτές αποτελούν δικά της ιδιαίτερα βιώματα. Ίσως, η επιβράδυνση του ρυθμού ανάπτυξης που βιώνουμε, να μας προσφέρει πάλι τη δυνατότητα της περισυλλογής και της εις βάθος αξιολόγησης των επιλογών μας και να μας δώσει το χρόνο να μελετήσουμε επιτυχημένα παραδείγματα άλλων τόπων, αλλά και να επενδύσουμε περισσότερο χρόνο σε επιμελημένες και λεπτές παρεμβάσεις οι οποίες δεν αλλοιώνουν και δεν πληγώνουν ανεπανόρθωτα το δομημένο και φυσικό μας πλούτο ακολουθώντας τη σοφία μιας παραδοσιακής οικονομικής ανάπτυξης, που η κρίση διδάσκει ότι είναι πλέον συμφέρουσα στην καθημερινότητά μας, αλλά και μεγαλύτερη επένδυση για το μέλλον των παιδιών μας και της προγονικής κληρονομιάς μας.

The hidden historical physiognomy of Metsovo and its importance during the current crisis for an integrated development strategy

El. Maistrou, Professor N.T.U.A., **G. Marinou**, Associate Professor N.T.U.A.,
M. Balodimou, Architect Eng. PhD Candidate N.T.U.A.
K. Vavaliou, **Ch. Giannelos**, **An. Dampolia**, **M.-El. Doukeri**, **Ch. Karpanou**,
N. Michaelides, **Ch. Mormori**, **G. Paraskevopoulou**,
Post graduate students “Protection of monuments”, N.T.U.A.

Abstract

Metsovo has been the subject of extensive scientific researches, related to its geophysical, historical and architectural identity, but also its development perspective. The particular interest for Metsovo on the above-mentioned subjects, in addition to its natural bond as the homeland of the founder of the National Technical University, led to the decision for its being appropriate as the field study for our traditional architecture within the courses organized by the Interdisciplinary Program “Protection of Monuments” of the faculty of Architecture. The special architectural character of Metsovo is being threatened on a permanent basis for the last 20 years by the inappropriate exploitation, often incompatible with its cultural and natural character. This fact combined with the general economic recession that leads the local society to decline, averred to be a particular challenge for theoretical reflection as well as a research program for tracing a policy that can contest the false dilemma cultural inheritance maintenance (material and immaterial) versus development and prosperity.

In situ research and historical-constructional evaluation of the characteristic architecture of the settlement, along with bibliographical study, provided new knowledge concerning the evolution of its constructional history and its urban tissue. Several house units were chronologically and morphologically classified and the old nucleus of the settlement was spatially defined. Additionally we had new evaluation about the development of public space and main axes of circulation, commerce and production.

The correct interpretation of the architectural history of the settlement, in combination with the study of its historical evolution is the vehicle for an overall and scientifically oriented strategy for the preservation and presentation of cultural heritage. It actually consists of an astonishingly rich traditional architecture combined with a deep culture of Greek and Vlach provenance that can boast of national benefactors, authors, important tradesmen with local and foreign establishments, local creators of arts and crafts and most excellent products of farming and cottage industry. The preservation of cultural heritage, in a historic, aesthetic and economic aspect is undoubtedly connected with the natural environment, the maintenance of which is of fundamental importance for any strategic intervention. As much as architecture is concerned of utmost importance stands the cease of the incessantly increasing alteration of the built and natural environment. This policy will be achieved through a more complete legislative frame, but mainly through the sensitisation of the local society on the way of renovating and enhancing their properties. This should be achieved through interventions that do not degrade and hurt irreparably our historical values but follow the wisdom of traditional economic growth, that as being taught by nowadays crisis, is beneficial in our everyday life and simultaneously produces an incontestable investment for the future of our children and our ancestral heritage.